

ТОПОЛОГІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ

TOPOLOGY OF LEGAL ENTITIES LIABILITY FOR OFFENSES OF A CRIMINAL NATURE

Скормонний Д.А., к.ю.н.,
докторант кафедри кримінального права та кримінології
Одеський державний університет внутрішніх справ

Статтю присвячено дослідженню проблематики функціонування інституту відповідальності юридичних осіб за правопорушення кримінального характеру у різноманітних соціально-топологічних розмірностях. Зазначене питання розробляється у трьох основних площинах соціальної взаємодії: 1) регіонах або фреймах; 2) мережах відносин; 3) потоках або плинних розмірностях суспільних інтеракцій.

Фреймова розмірність згаданого інституту відповідальності розкривається через призму запропонованого І. Гофманом фрейм-аналізу та постає як одна із найбільш стабільних соціальних площин. Відповідні фрейм-системи утримують власну цілісність за допомогою семіотичних рамок, а також, «захоплюючи» увагу учасників взаємодії, проводять їх у руслі основної сюжетної лінії інтеракції. Також у статті обґрунтована наукова позиція, відповідно до якої базовою фреймовою конструкцією відповідальності юридичних осіб за правопорушення кримінального характеру слід визначати автономне розуміння кримінального правопорушення або кримінальне право у його розширеному тлумаченні.

Наступна соціально-топологічна площина висвітлюється через призму мережевого підходу, запропонованого Б. Латуром. У статті наведені особливості мережевої розмірності, що по-новому розкриває проблематику відповідальності юридичних осіб. Зокрема, у ній мовиться про такі співвідношення як: 1) далеко/близько між складовими системи; 2) всередині/зовні правової конструкції; 3) малий/великий масштаб взаємодії. Названі аспекти мережевої зв'язаності між елементами системи створюють відмінні від регіональних (фреймових), географічних, уявлень про топологію соціальних відносин. У межах такого підходу інститут відповідальності юридичних осіб розкривається як полі-видова (гетерогенна) функціональна збірка правового інструментарію, що покликаний ефективно вирішити питання боротьби зі злочинністю юридичних осіб, а також її запобігання. У статті також обґрунтована позиція, згідно з якою правовий інструментарій (норми, приписи, практики тощо) у рамках мережевого простору набуває такого ж статусу учасників взаємодії (актантів) як й особи (актори).

У дослідженні також пропонується погляд на питання відповідальності юридичних осіб з точки зору плинного позиціонування або розмірностей-потоків (А. Мол та Дж. Ло), як відмінних від фрейм-систем та мереж. Рідинний простір проявляє описану проблематику через призму мінливих та взаємозамінних потоків-практик, які зберігають свою ідентичність за умов підтримання стабільного темпу змін.

Ключові слова: соціальна топологія, юридична відповідальність, суспільно-небезпечні діяння, системи фреймів, мережі відносин, плинні об'єкти, потоки-площини.

The article is devoted to the study of the institution of legal entities liability for offenses of a criminal nature functioning in various socio-topological dimensions. This issue is developed in three main areas of social interaction: 1) regions or frames; 2) networks of relations; 3) flows or flowing dimensions of social interactions.

The frame dimension of the mentioned responsibility institution is revealed through the prism of the frame analysis proposed by I. Hoffman and appears as one of the most stable social planes. Appropriate frame systems maintain their own integrity with the help of semiotic frameworks, and also, "capturing" the attention of the interaction participants, conduct them in the main plot line of interaction. The article also substantiates the scientific position, according to which the autonomous understanding of a criminal offense or criminal law in its expanded interpretation should be determined as the basic frame construction of legal entities liability for offenses of a criminal nature.

The following socio-topological plane is revealed through the prism of the network approach proposed by B. Latour. The article presents the features of the network dimension, which in a new way reveals the issue of legal entities liability. In particular, it speaks of such relations as: 1) far/close between the components of the system; 2) inside/outside the legal structure; 3) small/large scale of interaction. These aspects of network connectivity between the elements of the system create different from regional (frame), geographical, ideas about the topology of social relations. Within this approach, the legal entities liability institution is revealed as a multi-species (heterogeneous) legal tools functional collection, which is designed for effective fight against legal entities crime of, as well as its prevention. The article also substantiates the position according to which legal tools (norms, regulations, practices, etc.) within the network space acquire the same status of participants in the interaction (actants) as persons (actors).

The study also offers a look at the issue of legal entities liability in terms of smooth positioning or flow-dimensions (A. Mol and J. Law), as different from frame systems and networks. Liquid space manifests the described problems through the prism of changing and interchangeable flows-practices, which retain their identity while maintaining a stable pace of change.

Key words: social topology, legal responsibility, socially dangerous acts, systems of frames, networks of relations, flowing objects, flows-planes.

Постановка проблеми. Відповідальність юридичних осіб (далі – ЮО) за правопорушення кримінального характеру можна розуміти як, засновану на кримінально-правовому каркасі, функціональну збірку різноманітного правового інструментарію, що покликана ефективно вирішувати питання віртуалізації (нівелювання) надмірного негативного впливу від діяльності тих-таки ЮО. Для кращого розуміння сутності такої збірки можна звернутись до запропонованої М. Деланда відмінності між двома онтологічними структурами – видом і родом.

Вид, як звертає увагу мексикано-американський дослідник, завжди являє собою певного індивіда. І хоча термін «індивідуум» відноситься, як правило, до окремого організму, його застосування до видів не є метафорою. В онтологічному сенсі цей термін може бути вжитий до будь-якого суцього, що є результатом процесу історичної індивідуалізації. Разом з тим, мовлячи про види, слід радше

застосовувати термінологію «індивідуальних суцих» (individual entities), що допоможе нам відійти від безлічі супутніх конотацій «індивідуума» (individual) як іменника та перейти до його розуміння як онтологічного маркера, на чому власне і наполягає сам науковець [1, с. 8; 2, с. 37-38].

Рід, у свою чергу, володіє віртуальною структурою і відсилає до топологічних «ступенів свободи», що розгортається багатьма способами та різними видами. Останні хоч і виникають завдяки взаємодії між індивідами, проте, одного разу сформувавшись, вони починають жити власним життям. Або, інакше кажучи, такі правові інститути володіють реальним соціальним буттям і здатні відчутно впливати на поведінку інших. Відповідальність ЮО за правопорушення кримінального характеру як вид, таким чином, являє собою те-таки індивідуальне суще, яке щоправда функціонує у більшому просторово-часовому масштабі порівняно з індивідами – окремими нормами права чи правилами поведінки [1, с. 8; 2, с. 39, 47-48].

У цьому аспекті варто поглянути на кримінально-правовий фундамент такої відповідальності як на певний базовий нарис (модель) взаємодії з приводу суспільно-небезпечної діяльності ЮО – певний вид. Проте сама відповідальність ЮО за правопорушення кримінального характеру буде розглядатись як така, що у топологічному аспекті є більшою за кримінальну, і наближається до родового розуміння юридичної відповідальності як такої. У світлі наведеного підходу, її можна розуміти як функціональну полі-видову збірку у межах родового розуміння юридичної відповідальності, в основі якої лягає кримінально-правова модальність взаємодії – принципи та інші гарантії справедливого та правосудного притягнення до відповідальності ЮО.

Ідея такого способу позиціонування правових відносин у рамках сфери відповідальності ЮО полягає у тому, щоб розглядати інституційні організації не як абстрактні тотальності, а як конкретних соціальних індивідуумів, що володіють тим же онтологічним статусом, що й окремі учасники суспільних відносин [2, с. 44-45].

Разом з тим, залишається відкритим питання взаємодії кримінально-правового каркасу конструкції відповідальності та решти її функціональних елементів. Або, якщо бути більш точним, топології їх відносин як у середині цілого (між окремими елементами збірки), так і з зовнішнім соціально-екологічним середовищем. Звідси метою цього наукового пошуку виступають дослідження основних соціально-топологічних розмірностей інституту відповідальності ЮО за правопорушення кримінального характеру, а також характеру їх взаємодії у рамках функціональної полі-видової збірки.

Виклад основного матеріалу. Щоб краще зрозуміти ці та інші питання слід звернутись до самого поняття соціальної топології та його прояву в аспекті відповідальності ЮО за правопорушення кримінального характеру. Почнімо із питання соціального позиціонування або топології. Остання, яку раніше називали геометрією розташування або *analysis situs* (грецьке слово перекладається як «місце» або «стан») являє собою галузь математики, що вивчає характер упорядкованості об'єктів у просторі [3, с. 33; 4, с. 33; 5, с. 27]. У межах соціальної сфери дослідження вона набуває особливих рис, серед яких В. С. Вахштайн називає декілька. По-перше, є багато форм просторовості соціальних об'єктів. Ба більше, кожний такий вимір пропонує власне розуміння одних і тих самих об'єктів, що можуть як поєднуватись між собою, так і знаходитись у площинах соціального буття які аж ніяк не перетинаються. По-друге, такі об'єкти створюють просторові умови можливості або неможливості (*im/possibility*). Відповідні простори соціального буття породжуються і приводяться у дію об'єктами, що у них розташовані, і тим самим задають межі цих не/можливостей. А оскільки таких просторів є багато, то просторові не/можливості теж множинні. По-третє, такі просторовості виміри, а також об'єкти, які заповнюють і створюють їх, несумісні. Вони «Інші» щодо один до одного, що, у свою чергу, пояснює характер об'єктності як прояв цієї несумісності, переходу між різними не/можливостями соціальних просторів. Наприклад, те, що в одному просторі сприймається як плинне, в іншому виявляється нерухомим, і навпаки [6, с. 109-110].

Таким чином, мовлячи про топологію відповідальності ЮО за правопорушення кримінального характеру слід мати на увазі такі методологічні аспекти: по-перше, слід розуміти із якими вимірами соціальної взаємодії ми маємо справу; по-друге, збагнути які можливості чи обмеження ці виміри створюють; по-третє, розкрити характер їх поєднання у раках відповідного правового інституту або, іншими словами, пролити світло на те, як йому вдається зберігати свою ідентичність попри плинну природу буття у кожному із соціальних вимірів.

Почнімо із першого питання: у яких вимірах проявляє себе відповідальність ЮО за правопорушення кримінального характеру? Безумовно, таких вимірів соціальної взаємодії є багато, потенційно незліченна кількість, а тому в межах статті ми розглянемо лише ті, які, на нашу думку, є необхідними для належного розкриття проблематики нашого дослідження. За основу ми візьмемо три ключових аспекти соціальної топології такого інституту: 1) його позиціонування як регіону або фрейму (певного відносно сталого об'єкта); 2) як мережі відносин між різними об'єктами; 3) а також об'єкта-потоків – плинного або такого, що має мінливу форму.

Як стверджує І. Гофман, якими б різноманітними не були форми людської діяльності, вони завжди регулюються фреймами, які транслиують основним учасникам нормативну інформацію про те, що повинно знаходитись у фокусі їхньої уваги. І, попри неминуче виникнення в одному і тому ж місці безлічі інших режимів та ліній розгортання соціальної активності, вони усе одно існують окремо від основного (стрижневого) модулю взаємин і сприймаються (якщо взагалі усвідомлюються) як щось побічне. Іншими словами, «учасники ситуації взаємодії реалізують основну – сюжетну – лінію своєї діяльності крізь масив подій, які сприймаються як такі, що лежать за межами фрейму і тим самим є другорядними по відношенню до того, що кваліфікується як основна дія» [7, с. 269].

Такі фрейми, як одна із соціально-топологічних розмірностей, являють собою найбільш сталу конструкцію поміж інших – мереж та потоків. Їх у науковій літературі ще прийнято називати «регіонами», у яких об'єкти об'єднуються у відповідні кластери, межі яких визначаються по лінії розмежування навколо кожного такого кластера [8, с. 643]. Важливою особливістю будь-якого наведеного відрізка діяльності є здатність його учасників «ігнорувати» паралельні події. Така можливість селекції охоплює широкий спектр подій, що можуть потенційно відволікати і які становлять загрозу для адекватної залученості у ситуацію незалежно від місця розгортання подій [7, с. 270].

Звідси описані структури, згідно з І. Гофманом, можна охарактеризувати за допомогою двох елементів: способу соціальної організації подій і суб'єктивної залученості (*involvement*) у них. Фрейм, відповідно, слід розуміти одночасно і як схему інтерпретації (коли наше власне осмислення накладається на первинне осмислення ситуації), і як структуру самої ситуації, що, як правило, виділяється з-поміж безперервного потоку навколишніх подій просторово-часовими семіотичними рамами. Такі знаки, як звертає увагу сам дослідник: «подібно дерев'яній рамі картини, імовірно не є ані частиною змісту відповідної діяльності, ані частиною світу поза нею, але, скоріше, перебувають одночасно і всередині, і ззовні». Таким чином, фрейм впливає на щось більше, ніж значення діяльності – він організовує саму участь у ній. Учасники такої інтеракції зазвичай не тільки отримують живе відчуття сенсу того, що відбувається, але і до певної міри стають її «заручниками», поглинутими справою. Ба більше, фрейми містять у собі очікування нормативного характеру щодо того, наскільки глибоко і повно індивід повинен бути залучений у відповідну діяльність, що вважати недостатньою участю або надмірною [9, с. 36; 7, с. 325-326, 435].

Тож яка картина фреймів або регіонів взаємодії є характерною для сфери відповідальності ЮО за правопорушення кримінального характеру? Очевидно, що тут має місце не один якийсь фрейм, а їх певна зв'язка чи можливо краще сказати нашарування. Більше того, має місце жива конкуренція між їх визначальними впливами як на свідомість учасників, залучених у взаємодію, так і на саму просторово-часову визначеність ситуації діяльності. Це, зокрема, ми можемо побачити на прикладі функціонування трьох основних моделей відповідальності

ЮО за суспільно-небезпечні діяння – класичної кримінальної, квазікримінальної та некримінальної (цивільної, адміністративної тощо). Визначення однієї із таких моделей відповідальності означає створити відповідний фрейм взаємодії – відносно сталу конструкцію сприйняття ситуації учасниками та її семіотичні рамки, що однак не знімає питання їх конкуренції.

Але як тоді вийти на конструкцію, що буде більш стабільна, аніж зазначені фрейми відповідальності ЮО? Як стверджує М.О. Єрофєєва, І. Гофман розрізняє первинні і вторинні системи фреймів (primary and secondary frameworks). Під первинними системами фреймів розуміються найбільш загальні схеми інтерпретації, до застосування яких діяльність або подія не є осмисленими. Первинне осмислення складається у розрізненні природного і соціального елементів у ситуаціях. Вторинні смисли, натомість, пропонують нове бачення уже сприйнятих життєвих ситуацій, проте не підмінюючи їх собою, а доповнюючи, свого роду накладаючись на фреймування першого порядку. У результаті ми можемо описати ситуацію, що склалась як серію нашарувань (layering) фреймових структур [9, с. 31].

Відтак відповідальність ЮО, у контексті нашого дослідження, теж слід розуміти як певне нашарування природних та соціальних фреймових структур, що комплексно сприймаються нами саме як конкретний вид відповідальності ЮО за правопорушення кримінального характеру. Разом з тим є певний фрейм, що об'єднує усі три вищенаведені види відповідальності ЮО. Він виступає їх основою або фундаментом, причому незалежно від того чи то кримінальна відповідальність запроваджена державою, чи відповідальність іншого виду. Такою фреймовою базою виступає автономне розуміння кримінального правопорушення, що не залежить від конкретного найменування відповідальності та полягає в оцінці самого характеру (мова йде саме про репресивний характер) відносин з боку держави до особи-порушника. Тут зокрема мовиться про те, що будь-яка форма державної репресії незалежно від свого найменування підпадає під поняття кримінально-правової сфери (англ. *penal matter*, фр. *matière pénale*) або кримінального права у його широкому розумінні [10, с. 7-8].

Еталонною, в аспекті наведеної проблематики, є аргументація Європейського суду з прав людини у справі «Озтюрк проти Німеччини» (“*Oztürk v. Germany*”) від 21 лютого 1984 року. Узагальнюючи зміст пунктів 47-49 цього рішення, Суд викладає свою позицію стосовно цього питання приблизно так: з одного боку, безумовно, кожна держава залишає за собою можливість на власний розсуд розв'язувати питання криміналізації чи декриміналізації тих чи інших діянь, що, на їхню думку, є небезпечними для відповідної спільноти; з іншого – якби держави мали повноваження виводити такі девіації за рамки автономного поняття “кримінального” правопорушення, визначеного зокрема у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., то це б означало, що застосування цих положень підпорядковано їх суверенній волі, що однак є несумісним із ціллю та метою самої Конвенції [11].

Це означає, що питання конкуренції фреймів конкретних видів відповідальності ЮО за правопорушення кримінального характеру не стоїть на рівні функціонування автономного поняття «кримінального» правопорушення. Воно просто ще не виникає через відсутність диференціації на, так би мовити, підфрейми, що конкретизують базу для них конструкцію правопорушення у світлі локального осмислення та оцінки ситуації учасниками відповідно до визначених державою конкретних аспектів взаємодії. Таким чином, автономне поняття «кримінального» правопорушення або кримінального права у його широкому розумінні можна вважати ключовим у вирішенні проблематики відповідальності ЮО за право-

порушення кримінального характеру. Воно формує фундамент або базовий фрейм, що визначає ключові положення сприйняття та поведінки учасників такого виду соціальної діяльності – відповідні принципи взаємодії, гарантії та критерії справедливої процедури притягнення до відповідальності, прийняття правосудного рішення тощо.

Звичайно, базовий фрейм, занурюючись у хитросплетіння соціально-екологічних відносин життєвих реалій відповідної спільноти, набуває унікального рисунка, який власне і виражається у вигляді тої чи іншої моделі відповідальності ЮО за суспільно-небезпечні діяння. Попри це, незалежно від конкретного виду такої відповідальності (кримінальної, квазікримінальної чи некримінальної), згадуване фреймування (нашарування фреймів) не повинно нівелювати свою основу – автономне розуміння кримінального правопорушення. Воно може конкретизувати чи адаптувати відповідальність під локальні умови спільного життя але не змінювати його кримінально-правову сутність в угоду ефективності чи іншим цілям, що ставляться перед системою правосуддя.

Автономне розуміння кримінального правопорушення відтак можна розуміти як основний фрейм або «регіон» для топологічного маркування відповідальності ЮО за правопорушення кримінального характеру. Він є основним, адже являє собою фундамент на якому конструюються усі базові моделі згадуваної відповідальності ЮО. А також його можна назвати «регіоном» у соціально-топологічному розумінні, оскільки його сталість набагато вища у порівнянні з іншими вимірами (мережами та потоками).

Водночас висока стабільність регіону або базового фрейму не означає, що він не змінюється. Зовсім навпаки, він, як й інші соціально-топологічні виміри, зазнає постійних деформацій та перетворень. Суттєвою відмінністю між ними залишається швидкість таких структурних деформацій, де у регіонів (фреймів) найбільш повільні показники перемін, а відтак найвища сталість поміж інших розмірностей.

Ключовим аспектом такого регіону є модальність взаємодії, що за допомогою відповідного семіотичного каркасу повинна зберігати своє змістовне наповнення незалежно від конкретних життєвих умов фреймування такого виду інтеракції, що склались у соціально-екологічному просторі спільноти. Водночас, враховуючи природню мінливість такого регіону, можна також вести мову про певний вектор або русло змін нашарування фреймів, що однак не має виходити за «береги» базового фундаменту взаємодії. І. Гофман називав такий аспект взаємодії між фреймами треками або каналами діяльності, які, визначивши головний напрямок розгортання сюжетної лінії, водночас задавали їй видимі межі [7, с. 682].

Окрім того, можна говорити й про певний темп взаємодії як одну із головних властивостей фреймування соціальної інтеракції. Фрейми (регіони) являють собою найбільш статичний соціально-топологічний вимір відповідальності ЮО за правопорушення кримінального характеру. Звідси ми можемо говорити про низький темп фреймів як про повільну ритміку коливань внутрішньої «решітки» його семіотичної структури. Його можна порівняти із різними агрегатними станами води, де кристалізована структура льоду, порівняно з рідким та газоподібним станами, має найменші показники коливань її елементів у середині структури.

Отже, відповідні фрейми або регіони суспільної взаємодії можна розуміти як одну із найбільш стабільних соціально-топологічних розмірностей, які являють собою семіотичний каркас, що створює необхідне змістовне наповнення ситуації взаємодії, «захоплює у свої тенета» увагу її учасників та проводить їх лінійно основного треку у напрямку розгортання сюжетної лінії, водночас задаючи їм видимі межі свободи діяльності. В аспекті відповідальності ЮО за суспільно-небезпечні діяння такі фрейми відображають складну та багатопланову

інтеракцію навколо автономного розуміння кримінального правопорушення, на базі якого відбувається індивідуалізація конкретного виду відповідальності ЮО у трьох основних напрямках – класичному кримінальному, квазі-кримінальному та некримінальному (цивільному чи адміністративному). Разом з тим, базовий фрейм автономного розуміння кримінального правопорушення встановлює чіткі межі такого процесу індивідуалізації відповідальності ЮО окремими державами у рамках конкретних гарантій та правових запобіжників від несправедливого та неправосудного притягнення до відповідальності.

Однак такі фрейми або регіони суспільної взаємодії є лише одним із соціально-топологічних вимірів. Як звертає увагу Б. Латур, інтеракція, поміщена у певну систему фреймів, може розвиватись системою мереж, що йдуть через неї увсєбіч [12, с. 91]. І якщо відповідну систему фреймів (framework) сприймати як «редуктор», адже вона дійсно в певному розумінні спрощує ту чи іншу ситуацію життєвих взаємин, встановлюючи у ній конкретні рамки змістовного наповнення та втягуючи її учасників у визначене русло сюжетної лінії, то мережа на його думку – це уся сукупність «редукторів соціальної взаємодії». Вона у певному розумінні виступає «дистриб'ютором», який з'єднує відповідні фреймові системи між собою у вигляді мережі відносин (network) [6, с. 105].

Таким чином, соціальна взаємодія виражається у двох протилежних формах. З одного боку, у фреймах, які обмежують її, задають її обрамлення. З іншого – у мережах, які порушують тотожність, схожість і цілісність структури інтеракцій. Вони діють спільно, як встановлюючи рамки відносин, так і розмиваючи їх водночас. І якщо для належної роботи фреймових систем нам потрібні перегородки і затишні місця, то самі ці місця пов'язані між собою за допомогою об'єктів-медіаторів у гетерогенну мережу, яка зміщує часи, простори й актантів. Тож використання наведеної фундаментальної опозиції розрізнення “framework/network”, як систем редукторів/дистриб'юторів взаємодії, задає на думку В.С. Вахштайна принципово інше, не семіотичне, а власне соціологічне тлумачення метафори «гетерогенної мережі». «Тепер це не просто мережа різнорідних відносин, але мережа людських і не-людських актантів, що знаходяться у постійній взаємодії», – зазначає науковець [6, с. 105-106].

Отже, у гру вступають нові учасники – не-люди, а точніше не особи. Такими актантами можуть бути різноманітні живі і неживі істоти, предмети чи навіть ідеї. Іншими словами – широке коло того, що може істотно впливати на модальність поведінки як учасників відповідної інтеракції, так і самої ситуації взаємодії. Як це можна описати з точки зору відповідальності ЮО за правопорушення кримінального характеру? На нашу думку тут слід по-новому поглянути на саму роль правового інструментарію в аспекті відносин навколо відповідальності ЮО. Кожна із таких норм, приписів, практик чи інших як правових, так і неправових засобів, що сформувались довкола цього питання являються у певному розумінні актантами, які як беруть участь у головній сюжетній лінії (автономному розумінні кримінального правопорушення), так і залучені у безліч інших суспільних взаємин.

Таким чином, згадувані об'єкти конституують, впорядковують і підтримують соціальну взаємодію. Але вони ж мають здатність і до трансформації останньої. Підтримка і перетворення порядку інтеракції – це, як стверджує В.С. Вахштайн, два функціональних комплекси речей, інкорпорованих у соціальну взаємодію. Різниця між ними до певної міри подібна до відмінності між перформативами і конститутивами, проведеної у теорії мовних актів. Конститутивні об'єкти утримують порядок взаємодії у його межах, стабілізують відносини з першими порядками і пов'язують інтеракції між собою. Інформативні об'єкти виступають «порушниками порядку»,

а точніше, джерелом перетворень. Два наведених функціональних комплекси речей-взаємодії – конститутивність і перформативність – не перебувають у відносинах однозначної відповідності із самими об'єктами. Це означає, що певні об'єкти частіше за інших використовуються як конститутивні (наприклад, архітектура і техніка) або перформативні (наприклад, іграшки та арт-об'єкти). Проте ці їх особливості не вписані безпосередньо у самі речі. Їх відношення контингентні, тобто залежать від конкретних обставин суспільної інтеракції [13, с. 30-31].

М. Деланда описує наведені процеси у категоріях територізації (territorialization) та детериторізації (deterritorialization). Ідентичність такого системного утворення (framework) зазнає двох діаметрально протилежних процесів, що полягають, з одного боку, у стабілізації його умовного «Я» (територізація), збільшуючи ступінь його внутрішньої однорідності (виразності його меж), з іншого – у дестабілізації або детериторізації його самобутності. Один і той же “framework” може мати компоненти, що працюють як для стабілізації його ідентичності, так і ті, що змушують її змінюватись або навіть перетворюватись у якийсь інший конструкт. Ба більше, один і той же складник збірки може брати участь в обох процесах одночасно, застосовуючи при цьому різні набори впливів та потужностей [14, р. 12].

Відтак, описаний правовий інструментарій теж можна розуміти у двох основних аспектах – конститутивному і перформативному (територізації і детериторізації). Певна його частина бере участь у формуванні відповідної системи фреймів та виконує функцію упорядкування відносин у сфері відповідальності ЮО за правопорушення кримінального характеру. Інша, вбудовуючись у наявну фреймовану реальність, розмиває її кордони, «роблячи, – зі слів В.С. Вахштайна, – межі і правила гри предметом самої гри». «Вони змінюють сценарій інтеракції по ходу самої інтеракції, розділяючи з людьми властивість агентності. Вони імпровізують і змушують імпровізувати інших акторів», – продовжує дослідник [13, с. 31].

Однак їхня роль невизначена наперед. Одні і ті ж актанти можуть виконувати як одну, так й іншу функцію, що залежить від обставин їх включення у конкретну систему відносин, сили їхнього впливу на інші елементи мережі та «опірності» самого оточення фреймів. У цьому плані неможна стверджувати, що, наприклад, автономне розуміння кримінального правопорушення апіорі виконує винятково конститутивну роль або функцію територізації відповідальності ЮО за суспільно-небезпечні правопорушення. У рамках некримінальної моделі відповідальності воно навпаки буде розмивати відповідний фрейм, акцентуючи увагу на суто кримінальних аспектах діяльності і тим самим відволікати від основної цивільної, адміністративної чи іншої сюжетної лінії поведінки. Усе залежить від точки зору на конкретну ситуацію взаємодії. Звідси, кожний такий актант системи відносин навколо відповідальності ЮО за правопорушення кримінального характеру може виконувати різну роль, як сприяти конституванню певної системи відносин, так і розмивати її межі, робити їх ефемерними. Інколи, як це не парадоксально, навіть обидві водночас, спереचाючись із самим собою, або як варіант – не мати жодного впливу, випадаючи із поточної мережі відносин (таке теж можливо, якщо дивитись на систему взаємодії через призму мережевого соціально-топологічного виміру).

Тепер давайте розглянемо деякі аспекти мережевої розмірності, які змінюють кут зору на проблематику нашого дослідження. Мова зокрема піде про такі соціально-топологічні характеристики, які є властивими для регіонів, проте втрачають свою актуальність для мереж. Почнімо із питання відстані в рамках мережевого виміру або знаходження далеко/близько одних елементів мережевої системи відносно інших.

Соціально-топологічна характеристика мереж відносин безумовно відрізняється від розмірності регіонів (фреймів). Мережа – як зазначають А. Мол та Дж. Ло – це ряд елементів із чітко визначеними взаємозв'язками між собою. Проте у мережевому просторі близькість не є метричною. «Тут» і «там» не є об'єктами чи атрибутами, які лежать всередині або поза межами. Натомість близькість пов'язана з ідентичністю семіотичного зразка, яка швидше опирається на змістовне наповнення взаємодії, аніж на конкретну відстань між елементами мережі. Тож це радше питання того, як елементи мережі існують разом. Місця з подібним набором елементів і подібними відношеннями між ними близькі одне до одного, а місця з різними елементами або відношеннями – далекі, відповідно [8, р. 649].

Це і, є на думку Б. Латура, першою перевагою мислення у категоріях мереж, яка полягає у звільненні від «тиранії» дистанції або близькості. Елементи, які близькі, коли роз'єднані, можуть виявитися нескінченно віддалені один від одного. І навпаки, складники, що здавались віддаленими, під час розгляду мережі їх з'єднань можуть виявитися близькими. Такі властивості мережевої топології по-новому проявляють категорію близькості між елементами системи взаємодії. Відтак, її географічне розуміння має побутувати домінуючого статусу. Для мережевого виміру воно звичайно зберігає свою актуальність, проте є не більше, ніж певний тип зв'язку, тип мереж, який існує поруч з багатьма іншими. «Географічне поняття, – як продовжує французький дослідник, – є просто ще одним підключенням до сітки координат, яка задає метрику і масштаб». Отож, розмірність мережі дозволяє нам скинути географічну домінанту у визначенні простору, та розглядати таке масштабування як одне із багатьох (зв'язку відносин), а не єдине можливе позиціонування соціального [15, с. 178].

Що це означає для питання нашого дослідження? Певно те, що інститут відповідальності ЮО за правопорушення кримінального характеру не треба розуміти винятково як сукупність однорідних правових норм чи приписів, що є «поруч», наприклад, у межах якогось кодексу чи іншого нормативно-правового документа. На перший погляд може здатись, що близькість тут слід розуміти у географічному аспекті – дві статті (норми, приписи, тощо) розташовані одна за одною, а отже – вони близькі. Але це не завжди так. Вони, знаходячись поруч у географічному плані, можуть виявитися нескінченно віддалені одне від одного у семіотичному, змістовному або безлічі інших аспектах взаємодії. Відтак, мережеве розуміння близькості правового інструментарію, що покликаний вирішити питання відповідальності ЮО за суспільно-небезпечні діяння, розкриває зовсім інший рисунок згадуваних взаємин. Він не географічний, точніше він не тільки географічний, а й відкритий до прояву багатьох інших аспектів топології соціальних інтеракцій.

Це означає, що елементи названого інституту можуть ходитись у багатьох модальностях позиціонування, інколи навіть контраверсійних та таких, що на перший погляд сприймаються як абсурдні. У цьому власне і проявляється гетерогенний характер мережевих зв'язків. Принцип гетерогенності у цьому випадку означає, що елементи мережі належать різним порядкам і звести, наприклад, розуміння правового інституту відповідальності ЮО до одних лише «норм», «приписів», «практик» або «технологій відправлення правосуддя» не вдається [6, с. 100]. Кожен із них розкриває лише певний свій аспект діяльності, конкретний зріз взаємин, а не об'єктивне відтворення картини якою вона є¹.

¹ Хоча тут звісно слід поставити питання про те, наскільки узагалі можна досягнути бажаної об'єктивності. Додавання усе більшої і більшої кількості таких «зрізів» абсолютно не гарантує, що ми досягнемо бажаного результату. Та зрештою який цей результат має бути? Мабуть, можна зупинитись на такому припущенні, що певна сукупність «зрізів» взаємодії, їх комплекс або збірка, можуть запропонувати більш об'єктивний рисунок того, що відбувається насправді, аніж слідування якомусь одному нарративу, яким би авторитетним він не був.

Давайте тепер розглянемо інші аспекти мережевої розмірності, який полягає у питаннях визначення тієї чи іншої мережі за масштабом та проблематики їх порівняння між собою. Як зазначає Б. Латур, поняття мережі також дозволяє нам позбутися жорсткої прив'язки до «мікро» і «макро» вимірів, які турбували соціальну теорію ще з часів її заснування. «Уся метафорика масштабів, – продовжує французький дослідник, – що проходить від індивідів до національних держав через сім'ю, рід, групи, інститути, замінюється метафорою зв'язків. Одна мережа ніколи не більша за іншу, вона просто довше або сильніше пов'язана» [15, с. 179].

У моделі великого/малого масштабів є три риси, які на думку Б. Латура довели свій руйнівний вплив на соціальну теорію: по-перше, ця модель прив'язана до відношення у рамках порядку, що йде зверху вниз або знизу вгору, тобто пропонує певну ієрархію взаємодії, що викликає багато запитань стосовно застосування цього методу відносно суспільства; по-друге, вона передбачає, що елемент «b», який належить макромасштабу, має іншу природу і тому повинен вивчатися інакше, аніж елемент «a», що прив'язаний до мікромасштабу; по-третє, вона абсолютно нездатна простежити, як окремий елемент перетворюється з індивідуального «a» у колективний «b» і назад. Відтак, мережевий підхід на думку французького філософа та соціолога тягне за собою зовсім іншу соціальну теорію: у неї немає апріорних відносин порядку; вона не прив'язана до аксіологічного міфу верхніх та нижніх шарів спільноти; вона не передбачає ніяких припущень з приводу того, до якого масштабу, мікро- або макро-, належить конкретне місце (locus), і не змінює інструменти залежно від вивчення «a» або «b». Масштаб, тобто тип, число і топографія з'єднань, залежить від самих акторів (актантів). «Замість протиставлення індивідуального рівня масі або агентності – структурі, ми просто простежуємо, як цей елемент стає стратегічним завдяки кількості зв'язків, якими він управляє, і як він втрачає важливість, позбуваючись цих зв'язків», – зазначає Б. Латур [15, с. 179-180].

Отже, у мережевому відношенні питання інституту відповідальності ЮО оминає проблематику ієрархії, а точніше вона формулюється виходячи із конкретних мережевих відносин та проявляється у композиційній характеристиці зв'язків кожного з елементів структури. Чим більше зв'язків і чи впливовіші вони, тим важливіша роль елемента у системі. І навпаки, складова впадає із мережі відносин, якщо її зв'язаність з іншими втрачається. Така частинка перестає існувати для мережі, хоча вона цілком може займати одну із найбільш важливих позицій у правовій структурі спільноти. Наприклад, окремі положення Конституції, що, однак, систематично не виконуються на практиці, де-факто перестають існувати для відповідної мережі відносин. І навпаки, конкретне «неписане» правило може виявитись більш впливовим, у мережевому розумінні, аніж ціла система інститутів права.

Наступним фактором мережевої розмірності, якому слід приділити увагу в межах нашого дослідження є проблематика визначення співвідношення елементів усередині/зовні мережі. Наприклад, регіони (фрейми) мають внутрішню і зовнішню сторони, розділену кордоном – обрамленням відповідного конструкту. Мережа, зі слів Б. Латура, сама є кордоном без внутрішнього і зовнішнього. Єдине, що відносно неї можна запитати у цьому аспекті – це чи виникає зв'язок між двома елементами? І якщо відповідь – так, то можна стверджувати, що мережа розширюється, або ж, якщо між ними такого зв'язку немає, то і відповідний ріст теж відсутній. Звідси, у мережі буквально немає нічого зовнішнього. «Мережа – як зазначає французький дослідник – це позитивне поняття, що не потребує негативності, щоб бути зрозумілим. У нього немає тіні» [15, с. 180].

Для мережевого підходу до проблематики відповідальності ЮО за правопорушення кримінального характеру не існує інших розмірностей. Вони просто не мають ніякого значення для відповідної системи відносин, аж доки не будуть створені нові зв'язки з невідомими дотепер елементами. Але як тільки контакт налагоджений – уся структура стала частиною уже наявної мережі, тобто поглинута нею. Відтак, можна говорити, з одного боку, про зв'язаність елементів, і тоді вони перебувають усередині мережі, з іншого – про відсутність зв'язку, що означає не статус зовнішності відносно мережі для відповідних складових, а їх відсутність як таких (не існування з точки зору мережі).

Разом з тим не варто сприймати мережу як щось таке ж стабільне як регіон або фрейм. Вона не стільки являє собою певну річ, скільки радше запис її рух. Останній слід на думку Б. Латура визначати подібно об'єкту, що циркулює у семіотичі текстів. Його ізопопія, тобто сталість у часі і просторі, – це не властивість його сутності, а результат рішень, прийнятих за допомогою нарративних програм і нарративних шляхів [15, с. 192-193].

Таким чином, варто зробити певний проміжний висновок стосовно дослідження питань відповідальності ЮО за суспільно-небезпечні діяння через призму мережевої соціально-топологічної розмірності. Перш за все, слід звернути увагу на кумулятивному аспекті мережі. Вона може вмщати у собі безліч інших соціальних позиціонувань, але водночас зводить їх вплив до одного спільного критерію – наявності зв'язків між елементами. Масштаб мережі, відтак, визначається виходячи із сформованих контактів структурних одиниць які, якщо включені у мережу, то існують для неї, а якщо ні – не існують. Мережева розмірність також змінює типове для географії розуміння відстані елементів структури один відносно одного. Вони можуть бути близькими у зовсім іншому плані – семіотичному. Звідси, змістовна зв'язаність складових означає їх близькість, а відсутність зв'язку чи його слабкість – віддаленість.

Більше того, мережевий підхід дозволяє з дещо іншого ракурсу підійти до питання визначення кола учасників відносин. Зокрема, він пропонує сприймати речі як таких самих гравців (актантів), як і люди (актори), що вступаючи у відносини з іншими, здатні суттєво впливати на сам рисунок інтеракції – сприяти росту чи зменшенню мережі зв'язків. Разом з тим, роль таких учасників не є наперед визначеною. Кожний з елементів мережі може виконувати функцію як територізації, стабілізації ідентичності системи відносин, так і детериторізації – розмивання та розсіювання меж поточної збірки зв'язків.

Отож, як звертає увагу Б. Латур, «актор» і «мережа» позначають дві сторони одного і того ж феномена, як хвилі і частинки. «Відбувається повільне усвідомлення того, що соціальне – це певний тип циркуляції, здатної нескінченно блукати, ніколи не стикаючись ні з мікрорівнем (немає неструктурованої взаємодії), ні з макрорівнем (є тільки локальні підсумовування, що виробляють або локальні тотальності («олігоптіка»), або тотальні локальності (агентності)» [16, с. 206].

З точки зору проблематики відповідальності ЮО за правопорушення кримінального характеру, мережевий підхід пропонує по-новому поглянути на сам конструкт взаємодії у рамках відповідного правового інституту. Він, на відміну від фрейм-підходу, робить менший акцент на ієрархії та обрамленні суспільних відносин, як це прийнято у класичній юриспруденції, і фокусує увагу на більш динамічній картині взаємності – записі руху як окремих елементів мережі, так і комплексного зображення її буття. Тут на передній план впливають питання не стільки юридичної сили чи статусу тих чи інших норм, приписів, практик і т.д., скільки їх власний показник зв'язаності з іншими складовими конструкту. Таким чином, «юридична сила»

в рамках мережевого підходу конвертується в «коефіцієнт валентності» відповідного правового інструментарію, де чим масштабнішими та сильнішими є зв'язки елемента, тим впливовішим він є для системи. І навпаки, відсутність хоч би якої зв'язаності складової з мережею має наслідком її небуття для самої мережі (причому незалежно від того, який впливовий статус вона займає у рамках системи законодавства відповідної спільноти).

Водночас згадуваний показник зв'язаності не слід сприймати як певну апріорну конститутиву мережі. Остання, як звертає увагу І.В. Красавін, не формалізує властивості різних топологій, зовсім навпаки – вона сама визначається виходячи із значень позиціонувань, які вона ж і пов'язує. Більше того, проблема онтології мережі полягає у тому, що вона не виявляє послідовність розгортання подій (цей порядок задається точкою зору спостерігача), а залишається лише ще однією із соціально-топологічних розмірностей взаємодії [17, с. 178-179].

Звідси випливає питання: А які ще соціально-топологічні розмірності окрім регіонів (фреймів), які входять у мережу, впливають на згадуваний «коефіцієнт валентності»? Щоб відповісти на це питання слід звернутись до третього виміру взаємодії – потоків або рідин (fluid). Він дослівно означає «плинну» розмірність або у переносному значенні – «рухливий», «мінливий», «нестабільний» простір [4, с. 37].

У плинних соціально-топологічних вимірах досить складно знайти об'єкти із чітко вираженими стабільними межами. Вони щоразу змінюються, що тягне за собою постійну актуалізацію питань їх норми та патології. Як звертають увагу А. Мол та Дж. Ло, у такому просторі нормальність – це швидше градієнт, аніж точка зрізу. З одного боку, складові плинного об'єкта можуть зникати і замінюватися іншими, а встановлення жорстко фіксованого кордону для них, матиме наслідком руйнацію самого об'єкта. Адже гомеоморфізм у просторі потоків залежить від рухливості самих кордонів [8, с. 659; 4, с. 38].

З іншого боку, попри значну рухливість таких об'єктів, кордон їм необхідний для існування у соціально-топологічному просторі. «У якийсь момент, – описує Дж. Ло, – відмінності пересилоють і гомеоморфізм втрачається. Або ж розчиняється у якомусь більшому об'єкті, припиняючи своє самостійне існування». Таким чином, у просторі потоків не діє принцип «усе допустимо» (anything goes). Плинні об'єкти створюються практиками, вельми чутливими до «розриву», втрати безперервності [4, с. 38-39].

Відтак, дослідження рідин слід розуміти як проявлення взаємин, відштовхувань та аттракторів, які формують потік. Якраз-таки відштовхування можуть допомогти нам у виявленні бажаних кордонів розмірності плинного об'єкта. Їх наявність іноді може означати, що рідина досягає своїх меж і вона більше не здатна поглинати власне оточення чи переходить в інший агрегатний стан (твердішає і перетворюється у більш фреймовану систему чи навпаки – стає газоподібною та ще більш розмитою) або ж свідчити про зустріч з іншим потоком (рідиною), що не змішується [8, с. 664].

Тож як виявити межі плинної відповідальності ЮО за суспільно-небезпечні діяння? Певно, що через її відштовхування від інших соціально-топологічних розмірностей. З одного боку, тут мовиться про відштовхування від фреймових систем права та законодавства відповідної спільноти, від принципів, традицій, прецедентів та авторитетних наукових позицій як в середині спільноти, так і ззовні. Цей та інший інструментарій створюють регіони стабільності та правової визначеності із якими плинна відповідальність ЮО може взаємодіяти. Вона може збільшувати їх стабільність, наприклад, як дерев'яні сваї, на яких зведені будівлі у Венеції, які при постійному контакті з рідиною стають ще більш міцними, аніж до того. Але вона може також і поглинатись ними. Об'єкт-потік може

розвивати фундаменти на якому стоять правові інститути і створювати «болого» нестабільності. І якщо у першому випадку (відштовхування) досить легко зрозуміти де тут рідина, а де регіон (фрейм), їх розділити. То у випадку змішування це більш складно, іноді, враховуючи безліч попутних факторів, практично неможливо.

З іншого боку, згадуваний плинний аспект відповідальності ЮО також може взаємодіяти із мережами. Однак для дослідження фактору відштовхування від мережевого простору такий потік має входити у саму мережу. Адже, як ми уже зазначили, для мережі існує лише вона, тобто лиш ті елементи, що у неї входять. Інші об'єкти, які знаходяться поза її межами та не мають з нею контакту, для такої мережі просто не існують. Відтак, фактор відштовхування у рамках мережевої розмірності є актуальним винятково у контексті внутрішньомережевих відносин, де відповідний потік, вступивши у контакт з мережею, стає її складовою та розглядається для неї як внутрішні відношення відштовхування та тяжіння з іншими елементами системи.

І як третій варіант взаємодії можна розглянути ситуацію поєднання та відштовхування декількох потоків. Тут відповідальність ЮО за правопорушення кримінального характеру, як плинний об'єкт, може зустрічатись з іншими суспільними рідинами, з'єднуючись із ними, ставати зустрічними, створювати вир чи безліч інших форм взаємодії, що попутно впливатимуть і на сусідні соціально-топологічні розмірності (неначе торнадо, мусони або інші природні явища, що утворюються при зустрічі декількох потоків). Тут може бути досить складно відділити один плинний об'єкт від іншого, знайти їх межі.

Наступною характеристикою плинної розмірності є відсутність ядра взаємин або, іншими словами, взаємозамінна модальність інтеракції. Така властивість відрізняє потоки-розмірності від мереж і тим більше від регіонів. А. Мол та Дж. Ло пояснюють це так: «У мережі речі, які поєднуються, залежать одна від одної. Якщо ви забереже одну, наслідки можуть бути згубними. Але в рідині це не так, бо немає обов'язкової точки проходу; немає місця, за яким все інше має бути подано; відсутність паноптикуму; відсутність центру перекладу; що означає, що кожен окремий елемент може бути зайвим» [8, с. 661].

Здавалось би, що така модальність відносин схильна до розпаду. Бо ж відсутність центральної опори конструкції або можливість виконання такої функції будь-яким іншим елементом системи вселяє ілюзію віртуальності самого утворення. Однак плинні об'єкти стабілізуються зовсім іншим чином. У рідких соціально-топологічних просторах предмети аж ніяк не легко руйнуються. І це пов'язано саме із тим, що немає єдиної опорної точки, яку слід захищати, щоб зберегти наступність. Вони, – як їх описують А. Мол та Дж. Ло, – «неначе партизанські армії, тануть знов у ніч. Вони обходять. Вони проникають. Оскільки безперервність не має нічого спільного з цілісністю території у плинному просторі, немає фіксованих кордонів для патрулювання». Саме це, як вважають дослідники, і дає рідинам та об'єктам, що їх складають, здатність рухатися. «Подорожувати скрізь. Або майже» [8, с. 662].

У світлі питання відповідальності ЮО, описаний аспект топології плинності набуває вигляду певної сукупності правового інструментарію який володіє характеристикою змінюваності. Це означає, що немає якоїсь центральної лінії взаємодії, визначального нарративу або виняткового методу взаємодії. Уся діяльність будується на поєднанні динамічних форм правових інтеракцій, що можуть бути легко адаптовані під мінливі умови соціального оточення. Продовжуючи аналогію партизанського загону, плинну відповідальність можна розуміти як певну функціональну зв'язку засобів, способів та методів впливу, а також діючих осіб, що покликана ефективно виконати «бойове завдання» з боротьби зі злочинністю ЮО. Тактика опору, склад учасників, правовий інстру-

ментарій при цьому може змінюватись. Усе залежить від обставин середовища, підготовки учасників, конкретних поставлених цілей та багатьох інших факторів. Але це не стільки правова інституція, скільки плинна полі-практика (сукупність практик). Одні способи вирішення ситуації відповідальності ЮО можуть бути змінені на широкий спектр інших, усе залежить від їх ефективності.

Константою буття плинного об'єкта є рух і це ще одна його характеристика. Як стверджує Р.О. Заякіна, тут зміни життєво необхідні, адже у разі стабілізації об'єкт втрачає гомеоморфність, що у просторі потоків свідчитиме про розпад такого об'єкта [18, с. 23-24]. Однак те, що є динамічним для однієї розмірності може зовсім не бути таким для іншої. З одного боку, такий об'єкт має залишатись нестабільним щонайменше у двох раніше згаданих соціально-топологічних розмірностях – регіонах (фреймах) та мережах. З іншого – для потокової просторовості згадуваний об'єкт залишатиметься стабільним. Це можна пояснити тим, що плинність породжує можливість інваріантного перетворення. І це, як звертають увагу А. Мол та Дж. Ло, особливість топології рідин – допоки вона тече, існує ймовірність того, що перетворення, які вона зазнає, не призведуть до різких змін, а отже, що об'єкт збереже своє «плинне Я» [4, с. 38; 8, р. 658].

Отже, жодна конкретна структура відносин не є привілейованою. Це означає, що об'єкти-потоки зберігають свою ідентичність у процесі утворення нових відносин: реконфігурації елементів, що вже існують або додавання нових. Водночас не варто забувати про безперервність. Відносини, що формують об'єкт у просторі потоків, змінюються, але не одразу, а поступово. У просторі мінливості «топологічний розрив» і втрата цілісності відбуваються не тільки у разі «застигання» об'єкта, припинення його змін, а й у разі його занадто масштабних трансформацій, які також руйнують гомеоморфізм. І якщо усе демонтується одночасно, результатом буде втрата безперервності форми й ідентичності об'єкта. Як наслідок, можливо, з'явиться якийсь інший, альтернативний об'єкт, але попередній буде втрачено [4, с. 38].

Відтак зміни практик-потоків боротьби зі злочинністю ЮО мають свій темп. Його критичне уповільнення чи пришвидшення матиме наслідком перетворення в іншу рідину або перехід у відмінні соціально-топологічні позиціонування. Для збереження сталості плинні об'єкти мають підтримувати необхідний ритм буття, а це означає постійну зміну інструментарію запобігання та протидії злочинності ЮО, методики взаємодії зі спільнотою, адаптація під умови мінливого оточення та виклики глобальної світу. Тож, допоки практики плинні вони зберігають своє позиціонування у рамках топології рідин, як тільки вони втрачають цей темп – переходять в інший вимір.

Ба більше, мінливість може привести до неочікуваних наслідків. Навіть якщо потік зберігає своє позиціонування, він не застрахований від перетворень в інші рідини. Так, правовий інструментарій забезпечення відповідальності ЮО за правопорушення кримінального характеру, змішуючись із неправовими практиками (чи краще сказати прогиправними), сам може перетворитись у форму злочинності ЮО тільки тепер зі сторони тої-таки держави чи іншого квазідержавного утворення.

Разом з тим у рідинному просторі неможливо раз і назавжди визначити ідентичність конкретного об'єкта. Подібність та відмінність, які домінують у плинному відношенні, хоч і близькі до поняття автентичності, проте не зводяться до нього. Об'єкти-рідини зазвичай бувають так би мовити різних відтінків та кольорів. Вони швидше комплексні, аніж одиничні. Тут радше мовиться про генетичну схожість між родовими об'єктами, а не про самобутність якогось одного «Я». Плинні об'єкти, зі слів А. Мол та Дж. Ло, краще розглядати «як складені із різноманітних більш-менш в'язких комбінацій». Отже, рідкий

світ – як наголошують згадувані дослідники – це світ сумішей. Суміші, які іноді можна розділити. Але не завжди, не обов'язково [8, с. 660].

Мовлячи про плинний аспект відповідальності ЮО за правопорушення кримінального характеру, слід теж мати на увазі не якийсь конкретне індивідуальне або колективне «Я», а певну морфологічну групу, комбінаторну спорідненість – суміш або збірку правового інструментарію за певними «в'язкими» правилами гри. Під плинним об'єктом, зокрема, можна мати на увазі ті чи інші практики вирішення такого роду питань відповідальності ЮО. Але це не окремі прецеденти, не певні індивідуальні авторитетні «Я», на яких тримаються цілі стовпи правозастосовної діяльності, хоча такі теж можуть входити у загальний потік. Тут радше мовиться про такі правозастосовні дії, де окремі рішення є взаємозамінними.

Згадувані практики-рідини у силу масивності та напорі змінюють сам рисунок правової взаємодії, її топографію. Кожне із таких рішень може бути замінено на будь-яке інше із цього ж потоку. Проте загалом, об'єднавшись у спільне русло, вони створюють щось на кшталт ріки або більш масштабного потоку із багатьох індивідуальних та колективних практик-джерел та приток. І чим більшим є об'єм таких плинних об'єктів, тим сильніший їх вплив на соціальну взаємодію. Вони неначе задають ритміку правових припливів та відпливів, тим самим змушуючи оточення адаптуватись під себе. І навпаки, відповідна спільнота, зрозумівши сильні та слабкі сторони такої правової «стихії», здатна розумно використовувати її переваги та уникати негативних впливів за допомогою архітектурних споруд у сфері права – правових інститутів – тих-таки фреймів та мереж їх взаємодії.

Отже, можна зробити певні **висновки**. Попри можливе уявлення у читача, що між трьома описаними типами просторовості існує різкий поділ і будімо вони незалежні одне від одного, усе зовсім навпаки. Якась частина регіону чи мережі може зазнати впливу потоку та до певної міри розчинитись у ньому. І навпаки, потік, зустрівшись із від-

повідною соціальною розмірністю, втрачить свої характеристики й приєднається до регіону. Або саме потоком, неначе берегами річки, будуть з'єднані декілька регіонів у мережу соціальної взаємодії.

Те саме стосується і питання відповідальності ЮО за правопорушення кримінального характеру. Регіони або фрейми являють собою острівки стабільності та правової визначеності, де питання відповідальності ЮО вирішуються у рамках автономного розуміння кримінального правопорушення (або кримінального права у його розширеній інтерпретації). Вони зустрічаються із різноманітними потоками-практиками, що в силу власної ефективності, напорі та масштабу здатні змінити сам рисунок топології регіону, змусити його імпровізувати. Або навпаки, регіони, адаптувавши практики під себе й опанувавши їх плинності властивості, неначе суха земля поглинуть відповідні потоки, відновивши власну «родючість». Усі наведені взаємодії зв'язані спільною мережею соціально-екологічних відносин, де зустрічаються різноманітні актори та актанти, що власними зусиллями та силами інших здатні змінювати поточну конфігурацію соціальних позиціонувань.

Відтак, наведені соціальні топології перебувають у складних відносинах, де усі вони спільно споживають та виробляють одне одного, тим самим розвиваючись у поняття автопоезису самої відповідальності. Вони взаємодіють в екологічному плані, створюючи відповідні умови для існування та розвитку множинного розуміння відповідальності ЮО за правопорушення кримінального характеру.

Тож, як справедливо звертає увагу І.В. Красавін: «Розуміння суспільства як множинності передбачає (у буквальному сенсі) багато різних підстав і форм соціального, які об'єднує тільки факт зв'язку, відносин, тоді як значення цих відносин для сторін-учасниць будуть різними, і цього достатньо, щоб бути цілим. ... Єдність у певному розумінні завжди можлива, але вона знаходиться “усередині” гетерогенності» [17, с. 177-178].

ЛІТЕРАТУРА

1. Харман Г. Сети и ассамбляжи: возрождение вещей у Латура и Деланда. *Логос*. 2017. Т. 27. № 3. С. 1–34.
2. Деланда М. Новая онтология для социальных наук. *Логос*. 2017. Т. 27. № 3. С. 35–56.
3. Мандельброт Б. Фрактальная геометрия природы / Пер. с англ. А. Р. Логунова. Москва: Ин-т комп. исслед., 2002. 656 с.
4. Ло Дж. Объекты и пространства / Пер. с англ. В. Вахштайн. *Социологическое обозрение*. 2006. Т. 5. № 1. С. 30–42.
5. Вахштайн В. Джон Ло: социология между семиотикой и топологией. *Социологическое обозрение*. 2006. Т. 5. № 1. С. 24–29.
6. Вахштайн В. Возвращение материального. “Пространства”, “сети”, “потоки” в акторно-сетевой теории. *Социологическое обозрение*. 2005. Т. 4. № 1. С. 94–115.
7. Гофман И. Анализ фреймов: эссе об организации повседневного опыта. Пер. с англ. / Под ред. Г. С. Батыгина и Л. А. Козловой; вступ. статья Г. С. Батыгина. Москва: Институт социологии РАН, 2003. 752 с.
8. Mol A., Law J. Regions, Networks and Fluids: Anaemia and Social Topology. *Social Studies of Science*. 1994. Vol. 24. № 4. P. 641–671.
9. Ерофеева М. Социология И. Гофмана в контексте развития теории социального действия: дис. ... канд. социолог. наук: 22.00.01; С.-Петербург. гос. ун-т. Санкт-Петербург, 2015. 165 с.
10. Гришук В., Пасека О. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження: монографія. Львів: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2013. 248 с.
11. Рішення Європейського суду з прав людини у справі “Озтюрк проти Німеччини” (“Öztürk v. Germany”), від 21 лютого 1984 року, № 8544/79. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-57553"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{). (дата звернення: 13.05.2021)
12. Латур Б. Об интеробъективности. *Социологическое обозрение*. 2007. Т. 6. № 2. С. 79–96.
13. Вахштайн В. Пересборка повседневности: беспилотники, лифты и проект ПкМ-1. *Логос*. 2017. Т. 27. № 2. С. 1–48.
14. DeLanda M. A New Philosophy of Society: Assemblage Theory and Social Complexity. London: Continuum, 2006. 148 p.
15. Латур Б. Об акторно-сетевой теории. Некоторые разъяснения, дополненные еще большими усложнениями / Пер. с англ. А. Писарева. *Логос*. 2017. Т. 27. № 1. С. 173–200.
16. Латур Б. АСТ: вопрос об отзыве. *Логос*. 2017. Т. 27. № 1. С. 201–216.
17. Красавин И. Гетерархия множества. *Логос*. 2017. Т. 27. № 3. С. 173–198.
18. Заякина Р. Развитие топологических воззрений в недрах акторно-сетевой теории. *Вестн. Волгогр. гос. ун-та*. Сер. 7. Филос. 2017. Т. 16. № 1. С. 20–27.